

В.І. МЕЛЬНИК¹, О.Р. БАРАНСЬКИЙ¹, В.Т. ХАРЧИШИН²

¹ Національний ботанічний сад імені М.М. Гришка НАН України
Україна, 01014 м. Київ, вул.Тімірязєвська, 1

² Житомирський національний агроекологічний університет
Україна, 10008 м. Житомир, вул. Старий Бульвар, 7

РОСЛИННІСТЬ ЗАКАЗНИКА «ЗАЛАВСЬКИЙ» ТА ПРИЛЕГЛИХ ТЕРИТОРІЙ

Мета — описати флористичне різноманіття ботанічного заказника «Залавський», основним елементом якого є верхове оліготрофне лісове болото.

Матеріал та методи. Територія заказника «Залавський» входить до складу Рокитнівського фізико-географічного району Житомирського Полісся. Польові дослідження проведено в 2018 р. за загальноприйнятою методикою геоботанічних досліджень.

Результати. Рослинність заказника представлена рідкісними угрупованнями, занесеними до Зеленої книги України, — верховим оліготрофним лісовим болотом і екстразональним острівним ялинником, а також типовим для Полісся псамофільним угрупованням прилеглих дюн морено-зандрового походження.

Висновки. Острівні ялинники Українського Полісся є унікальними екстразональними темнохвойними угрупованнями, кожне з яких потребує охорони. Узв'язку з цим включення природного ялинника до ботанічного заказника «Залавський» значно поліпшить стан охорони ландшафтних екосистем Полісся.

Ключові слова: заказник, Житомирське Полісся, рідкісні види рослин, рідкісні рослинні угруповання, охорона ландшафтних екосистем Полісся.

Вивчення флористичного різноманіття природно-заповідних територій — актуальне завдання ботанічних досліджень. На відміну від природно-заповідних територій загальнодержавного значення, рослинність яких добре вивчено та описано, природно-заповідні території місцевого значення у флористичному і фітоценотичному аспектах вивчено недостатньо або фрагментарно.

У 2018 р. автори вивчали рослинність ботанічного заказника «Залавський» і прилеглих до нього територій. Заказник було створено відповідно до рішення Рівненського облвиконкому № 246 від 01.07.1990 р. (зі змінами рішення № 343 від 22.11.1982 р.). Заказник розташований на території Блажівської сільської ради на південь від с. Залав'я (Рокитнівський р-н Рівненська обл.). Землекористувач — Залавське лісництво ДП «Рокитнівський лісгосп» (квартали 22—25, 29—32, 34—36, 42—52, 54—56, 59, 62). Площа заказника — 3062 га (рис. 1).

© В.І. МЕЛЬНИК, О.Р. БАРАНСЬКИЙ, В.Т. ХАРЧИШИН,
2019

Згідно з фізико-географічним районуванням України [5], територія заказника «Залавський» входить до складу Рокитнівського фізико-географічного району Житомирського Полісся. Його особливістю є високе залягання кристалічних порід. На значній частині території вони перекриті водно-льодовиковими піщаними відкладами потужністю 2—5 м, які утворюють зандрові рівнини.

Для Рокитнівського фізико-географічного району також характерне чергування двох основних типів місцевості — денудаційно-горбистої та зандрової рівнин. Ґрунти слабоопідзолені піщані. Заказник «Залавський» розташований переважно в межах Клесівської денудаційної рівнини. Її поверхня заболочена, знижена до північного заходу. Найвищі відмітки південної частини — 192 м, північної — 165 м. Західна і південна частини території заказника обрамлені піщаними дюнами водно-льодовикового та еолового походження. Це частина зандрової рівнини.

Відповідно до геоботанічного районування України [1] територія ботанічного заказника

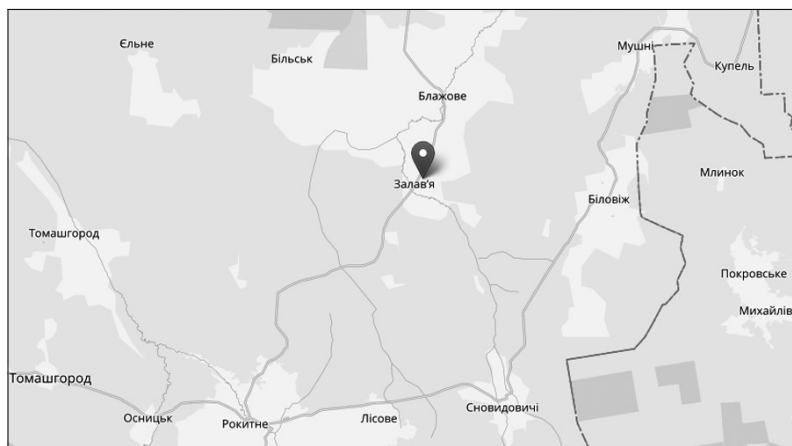

Рис. 1. Ботанічний заказник «Залавський», розташований у південній околиці с. Залав'я Рокитнівського р-ну Рівненської обл.

Fig. 1. Botanical reserve *Zalavsky* is located in the southern surrounding of the village *Zalavia*, Rokytnivsky district, Rivne region

«Залавський» належить до Городоцько-Олевсько-Ємельчинського геоботанічного району сосново-дубових лісів і соснових лісів рододендронових та переважно евтрофних лісових боліт Коростенсько-Житомирського (Центрально-нополіського) округу.

Сучасні ландшафтні екосистеми на території заказника «Залавський» сформувалися під час дніпровського зледеніння, коли відбувалося нагромадження піщаних відкладень (потужністю 2—5 м) і утворення зандрових рівнин. У результаті обвітрювання водно-льодовикових відкладень утворилися піщані дюни.

Основним елементом ландшафту заказника є верхове оліготрофне лісове болото, приурочене до улоговини в рельєфі. Його рослинність представлена формацією *Betuleto (pubescentis) — Pineto (sylvestris) — sphagneta*, до складу якої входять дві асоціації — *Betuleto (pubescentis) — Pineto (sylvestris) eriophoreto (vaginati) — Sphagnosum (fallacis)* та *Betuleto (pubescentis) — ledoso (palustris) sphagnetum (fallacis)*.

Деревний ярус із зімкненістю крон 0,5—0,6 і заввишки 5—10 м утворений сосною звичайною (*Pinus sylvestris* L.) та березою пухнастою (*Betula pubescens* Ehrh.). Трав'яно-чагарниковий ярус добре розвинений. Його проективне покриття — 80—90 %. Домінантами цього ярусу

є багно звичайне (*Ledum palustre* L.; 40—45 %) та пухівка піхвова (*Eriophorum vaginatum* L.; 40—45 %) (рис. 2). До складу ярусу входять також журавлина болотна (*Oxycoccus palustris* Pers.; 5—10 %) та поодинокі особини ж. дрібноплідної (*O. microcarpus* Turcz. ex Rupr.), андромеди багатолистої (*Andromeda polifolia* L.) і буяхів (*Vaccinium uliginosum* L.).

Суцільний сфагновий покрив утворений *Sphagnum fuscum* (Schimp.) H. Klinggg. і *S. magellanicum* Brid. Його проективне покриття — 95 %.

Незважаючи на флористичну бідність болота, воно становить значну цінність як елемент непорушеної антропогенною діяльністю (осушувальними меліораціями) ландшафтної екосистеми. Як рідкісні рослинні угруповання лісові сфагнові болота внесені до Зеленої книги України [2] і підлягають охороні згідно з директивою Європейського Союзу [4].

До болота прилягають піщані дюни, засаджені лісовими культурами сосни звичайної та північноамериканської сосни Банкса (*Pinus banksiana* Lamb.). Їх середній вік — 50 років. Для сосон характерні низький бонітет і зімкнутість крон 0,5—0,6. Вони ростуть у несприятливих умовах. У розрідженому трав'яно-чагарниковому ярусі зрідка трапляються верес звичайний (*Calluna vulgaris* (L.) Hull),

Рис. 2. Лісове болото заказника «Залавський»

Fig. 2. Forest swamp of Reserve Zalavsky

плаун булавоподібний (*Lycopodium clavatum* L.), цмин піщаний (*Helichrysum arenarium* (L.) Moench), келерія сиза (*Koeleria glauca* (Spreng.) DC.), чебрець виткий (*Thymus serpyllum* L.). Фрагментарний мохово-лишайниковий покрив представлений мохами *Pleurozium schreberi* (Willd. ex Brid.) Mitt. та *Leucobryum glaucum* (Hedw.) Ångstr., а також лишайником *Cladonia rangiferina* (L.) Weber ex F.H. Wigg.

У прилеглому до болота 15 кв. (виділи 10—11) Залавського лісництва на площі 4,6 га виявлено острівний ялинник. Осередки природного зростання ялини європейської (*Picea abies* (L.) Karst.) тут чергуються з вільхою чорною (*Alnus glutinosa* (L.) Gaertn.). Таксаційна формула цієї ділянки лісу — 5ЯЛЗВЛЧ2ОС + БП. До складу деревостану входять також осика (*Populus tremula* L.) та береза пухнаста (*Betula pubescens*). Це рослинне угруповання представлене асоціацією *Piceetum majanthemoso — oxalidosum*. Ялинник приурочений до берегів лісового струмка. Його ґрунт торф'янистий, дерновосередньо-опідзолений, супіщаний. Середній вік деревостану — 75 років, середня висота дерев — 24 м, середній діаметр стовбурів — 28 см. Підлісок утворений ялиною європейською, вільхою чорною з незначною участю дуба звичайного (*Quercus robur* L.). У підліску представлені верби — козяча (*Salix caprea* L.) і попеляста (*S. cinerea* L.), ліщина (*Corylus avellana* L.),

яблуня лісова (*Malus sylvestris* (L.) Mill.). Подекуди трапляються чагарнички чорниці (*Vaccinium myrtillus* L.) та буяхів.

Трав'янистий ярус добре розвинений. Його проєктивне покриття — 80 %. У ньому домінують веснівка дволиста (*Majanthemum bifolium* (L.) F.W.Schmidt) та квасениця звичайна (*Oxalis acetosella* L.). До його складу входять також осока видовжена (*Carex elongata* L.) і попелясто-сіра (*C. canescens* L.), щитники чоловічий (*Dryopteris filix-mas* (L.) Schott) та шартрський (*D. carthusiana* (Vill.) H.P. Fuchs), щучник дернистий (*Deschampsia caespitosa* (L.) P. Beauv.), гравілати річковий (*Geum rivale* L.) та міський (*G. urbanum* L.), ожика волосиста (*Luzula pilosa* (L.) Willd.), вербозілля звичайне (*Lysimachia vulgaris* L.), міцеліс стінний (*Mycelis muralis* (L.) Dumort.), одинарник європейський (*Trientalis europaea* L.), цикута отруйна (*Cicuta virosa* L.), смовдь болотяна (*Peucedanum palustre* (L.) Moench).

Висновки

Острівні ялинники Українського Полісся як унікальні екстразональні темнохвойні угруповання внесено до Зеленої книги України. Кожне з них потребує охорони [2, 3]. З огляду на це залучення природного ялинника до ботанічного заказника «Залавський» значно поліпшить стан охорони ландшафтних екосистем Полісся.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Геоботаничне районування Української РСР / відп. ред. А.І. Барбарич. — К.: Наук. думка, 1977. — 304 с.
2. Зелена книга України. Рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення, та типові природні угруповання, які підлягають охороні / за ред. Я.П. Дідуха. — К.: Альтерпрес, 2009. — 448 с.
3. Мельник В.І. Острівні ялинники Українського Полісся / В.І. Мельник. — К.: Наук. думка, 1993. — 104 с.
4. Оселищна концепція збереження біорізноманіття: базові документи Європейського Союзу / за ред. О.О. Кагало, Б.Г. Проця. — Л.: ЗУКУ, 2012. — 277 с.
5. Физико-географическое районирование Украинской ССР / под ред. В.П. Попова, А.М. Маринича, А.М. Ланько. — К.: Изд-во Киев. ун-та, 1968. — 680 с.

Рекомендував Ю.О. Клименко

Надійшла 25.01.2019

REFERENCES

1. *Barbarych, A.I. et al.* (1977), Geobotanichne raionuvannia Ukrainiskoi RSR. [Geobotanical zoning of the Ukrainian SSR]. Kyiv: Naukova dumka, 304 p.
2. *Diduch, Ya. P. et al.* (2009), Zelena knyha Ukrainy. Ridkisi i taki, scho perebuvaiut pid zagrozoiu znyknennia, ta typovi pryrodni ugrupovannia, yaki pidliagaiut ochoroni [The Green Book of Ukraine. Rare and endangered, and typical natural plant communities that are protected]. Kyiv: Alterpres, 448 p.
3. *Melnik, V.I.* (1993), Ostrivni yalynnyky Ukrainiskogo Polissya [The island spruce forests of the Ukrainian Polissya]. Kyiv: Naukova dumka, 104 p.
4. *Kagalo, O.O., and Proc, B.G.* (2012), Oselyshna koncepcia zberezhenntia bioriznomanittia: bazovi dokumenty Evropeiskogo Soiuzu [Settlement concept for biodiversity conservation: basic documents of the European Union]. Lviv: ZUKU, 277 p.
5. *Popov, V.P. et al.* (1968), Fyzyko-geograficheskoe raionirovanie Ukrainiskoi CCR [Physical-geographical zoning of the Ukrainian SSR]. Kyiv: Izd-vo Kyiv University, 680 p.

Recommended by Yu.O. Klymenko
Received 25.01.2019

В.И. Мельник¹, А.Р. Баранский¹, В.Т. Харчишин²

¹ Национальный ботанический сад имени Н.Н. Гришко НАН Украины, Украина, г. Киев

² Житомирский национальный агроэкологический университет, Украина, г. Житомир

РАСТИТЕЛЬНОСТЬ ЗАКАЗНИКА «ЗАЛАВСКИЙ» И ПРИЛЕГАЮЩИХ ТЕРРИТОРИЙ

Цель — описать флористическое разнообразие ботанического заказника «Залавский», основным элементом которого является верховое олиготрофное лесное болото.

Материал и методы. Территория заказника «Залавский» входит в состав Рокитнівського фізико-географічного району Житомирського Полісся. Полевые исследования проведены в 2018 г. по общепринятой методике геоботанических исследований.

Результаты. Растительность заказника представлена редкими сообществами, внесенными в Зеленую книгу Украины, — верховым олиготрофным лесным

болотом и экстразональным островным ельником, а также типичным для Полесья псаммофильным сообществом прилегающих дюн морено-зандрового происхождения.

Выводы. Островные ельники Украинского Полесья являются уникальными экстразональными темнохвойными сообществами, каждое из которых нуждается в охране. В связи с этим включение природного ельника в ботанический заказник «Залавский» значительно улучшит состояние охраны ландшафтных экосистем Полесья.

Ключевые слова: заказник, Житомирское Полесье, редкие виды растений, редкие растительные сообщества, охрана ландшафтных экосистем Полесья.

V.I. Melnyk¹, O.R. Baransky¹, V.T. Kharchyshyn²

¹ M.M. Gryshko National Botanical Garden, National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine, Kyiv

² Zhytomyr National Agroecological University, Ukraine, Zhytomyr

THE VEGETATION OF BOTANICAL RESERVE ZALAVSKY AND IT'S VICINITY

Objective — to describe the floristic diversity of the botanical reserve *Zalavsky*, the main element of which is the top oligotrophic forest swamp.

Material and methods. The territory of the reserve *Zalavsky* is part of the Rokytnivsky physical-geographical region of Zhytomyr Polissya. Field studies were conducted in 2018 using the generally accepted method of geobotanical research.

Results. The vegetation of the reserve is represented by rare plant communities listed in the Green Book of Ukraine — the upper oligotrophic forest swamp and extra-zonal island spruce and also typical of Polissya, the psammophilous plant association of dunes of moraine-sandy origin.

Conclusions. The island spruce forests of the Ukrainian Polissya are unique extra-zonal dark-coniferous communities, each of which needs protection. In this regard, the inclusion of natural fir trees in the botanical reserve *Zalavsky* will significantly improve the state of protection of the Polissya landscape ecosystems.

Key words: reserve, Zhytomyr Polissya, rare species of plants, rare plant communities, protection of landscape ecosystems of Polissya.